

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Romský žák ve škole (případová studie)

Jan Fuka

**Závěrečná práce doplňujícího pedagogického studia
2015**

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

-Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně-

V Pardubicích dne 24. 6. 2015

Jan Fuka

PODĚKOVÁNÍ:

Tímto bych rád poděkoval svému vedoucímu práce Mgr. Adrianě Sychrové, Ph.D. za její odbornou pomoc, cenné rady a poskytnuté materiály, které mi pomohly při zpracování závěrečné práce.

ANOTACE

Práce se zabývá specifiky vzdělávání romských žáků na úrovni základní školy. Výzkum má formu případové studie, jejímiž respondenty je romský žák, jeho rodiče a pedagožka, která má praktické zkušenosti prací na úrovni základního školství. Hlavním cílem práce je tvorba případové studie, na základě které jsou vyvozeny závěry týkající oblasti vzdělávání romských žáků. Tato studie může sloužit k lepšímu pochopení specifik spojených s touto problematikou. Teoretický rámec tvoří zejména analýza dostupných zdrojů, v empirické části je provedena série rozhovorů.

KLÍČOVÁ SLOVA

Romové, základní školství, případová studie, historie

TITLE

Romani pupil at school (case study)

ANNOTATION

This work deals with the specifics of Roma education at primary school level. Research takes the form of case study, whose respondents are Roma pupil, his parents and teacher who has practical experience of work at the primary school. Main goal is the creation of case study, on which base are drawn conclusions regarding to education of Roma pupils. This study can be used to better understand the specifics associated with this issue. Theoretical framework consists mainly of analysis of available resources, in empirical part is set of interviews.

KEYWORDS

Roma, elementary education, case studies, history

OBSAH

ÚVOD	8
1 METODOLOGIE VÝZKUMU	10
2 DEFINICE CÍLŮ PRÁCE	11
3 DEFINICE SPOJENÝCH POJMŮ	12
4 POSTAVENÍ ROMŮ V ČESKÉ REPUBLICE	14
4.1 ROMOVÉ V EVROPĚ	14
4.2 ROMOVÉ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY	14
4.3 ROMOVÉ V PARDUBICÍCH	18
5 VZDĚLÁVÁNÍ ROMŮ	20
5.1 LEGISLATIVA	20
5.2 POVINNÁ ŠKOLNÍ DOCHÁZKA	20
5.3 PŘÍPRAVNÉ TŘÍDY	22
5.4 ASISTENT PEDAGOGA	22
5.5 VZDĚLÁVÁNÍ ROMSKÝCH ŽÁKŮ V PARDUBICÍCH.....	23
6 PŘÍPADOVÁ STUDIE	25
6.1 VÝZKUMNÝ VZOREK	25
6.2 OTÁZKY KLADENÉ V RÁMCI ROZHOVORŮ.....	27
6.3 PROVEDENÍ PŘÍPADOVÉ STUDIE	30
6.4 SHRNUÍ VÝSTUPŮ	38
ZÁVĚR	40

SEZNAM ILUSTRACÍ

OBR.1 CIKÁNSKÁ LEGITIMACE.....	16
OBR 2. ROMOVÉ – KOČOVNÍCI.....	17
OBR 3. LETY U PÍSKU	18

ÚVOD

Závěrečná práce se zabývá problematikou vzdělávání romských žáků na základních školách. Práce je zpracována formou případové studie, přičemž je rozdělena na dvě hlavní části. V první části byl vytvořen teoretický základ pro další výzkum a to zejména pomocí rešerše literatury týkající se historie a současnosti Romů, možností jejich vzdělávání a specifik ve městě Pardubice. V obou částech byly užity i mé poznatky a osobní zkušenosti.

Problematika romských žáků a možnosti jejich vzdělávání je fenoménem posledních několika let a zároveň diskutovanou celospolečenskou otázkou. Významným faktorem pro volbu tohoto tématu bylo mé působení na základní škole v Pardubicích na pracovní pozici učitele. S romskými žáky jsem pracoval a měl jsem možnost lépe poznat situaci v praktické rovině. Vzhledem k tomu, že jsem pracoval ve školství, je pro mne oblast vzdělávání přirozeným prostředím.

I přesto, že vzdělávací proces je spojován s integračními snahami, tedy s hledáním způsobů, jak dobrovolně a nenásilně začlenit Romy do většinové společnosti, romské děti se běžně setkávají s projevy negativních společenských jevů, jakými je například rasismus, který lze považovat v jeho radikální podobě za typický projev českého pravicového extremismu. Při hledání způsobů, jak lépe vzdělávat romské žáky, je k tomuto třeba přihlížet.

V první části práce jsou definovány základní pojmy související se zkoumanou problematikou a je stručně popsána historie Romů v Evropě a v České republice (ČR). Určení historických souvislostí je důležitým krokem k pochopení postavení Romů v současné české společnosti a zároveň je tímto umožněno připravit základnu pro empirickou část práce. V této práci je zvolena metoda případové studie, která je provedena formou rozhovorů se čtyřmi respondenty. Proto bylo třeba určit předpoklady, které umožní aplikovat sérii otázek vhodných k tématu výzkumu. Ve druhé části je provedena série rozhovorů se zvolenými respondenty. Vybrány byly čtyři osoby a v souladu s utajením osobních údajů byla užita fiktivní jména. Prvním respondentem je Petr, je žákem osmé třídy a je Rom. Dalšími respondenty jsou jeho rodiče, oba Romové. Čtvrtým respondentem je učitelka, která vyučuje Petra na základní škole, kam chodí. Na konci práce je provedeno vyhodnocení poznatků plynoucích z provedených rozhovorů.

I když se případová studie zdá být účinným nástrojem užívaným pro účely hlubšího poznání úzkého výzkumného vzorku, nevyhnul jsem se některým generalizacím. Jsem si vědom toho, že je velmi obtížné zobecnit některé výstupy a toho, že necitelné zobecnění může vést ke zkresleným výstupům.

Hlavním cílem práce je na základě případové studie poukázat na specifika vzdělávání romských žáků a to jak z pohledu žáka a jeho rodiny, tak ze strany zainteresovaného pedagoga.

1 METODOLOGIE VÝZKUMU

Při zpracování závěrečné práce byly užity vybrané logické a empirické vědecké metody. Empirické metody lze rozdělovat podle způsobu jejich realizace na [8]:

- pozorování,
- měření,
- experimentování.

„Metody empirické jsou založeny na bezprostředním živém obrazu reality. Do těchto metod se zahrnují takové metody, v nichž se odraz jevů uskutečňuje prostřednictvím smyslových počítků a vjemů zdokonalovaných úrovní techniky. Jedná se tedy o metody, kterými je možno zjistit konkrétní jedinečné vlastnosti nějakého objektu či jevu v realitě.“ [8] Případová studie patří mezi neexperimentální empirické metody. V práci byly užity také logické metody, které ve výčtu jsou:

- abstrakce,
- konkretizace,
- analýza,
- syntéza,
- indukce,
- dedukce.

V případě této závěrečné práce se jednalo zejména o analýzu, dedukci a indukci. Byla provedena rešerše literatury a dostupných zdrojů, nicméně stěžejním zdrojem informací se stal původní výzkum. Několik let jsem pracoval jako učitel na pardubické základní škole, kde jsem se setkal s romskými žáky, byl jsem v kontaktu s jejich rodiči. Byl jsem svědkem případů, kdy byly vedením školy i pedagogickým sborem řešeny situace spojené s romskými žáky a tak jsem metodou pozorování mohl sbírat zkušenosti a poznatky o specifických vzdělávání romských dětí a komunikace s nimi a jejich rodiči.

Toto se stalo jedním z faktorů, které mi umožnily provést bez větších úvodních problémů sběr dat pro tuto práci. Stěžejní metodou byl řízený i neřízený rozhovor a zúčastněné pozorování a to v případě zvoleného romského žáka, jeho rodičů a pedagoga.

2 DEFINICE CÍLŮ PRÁCE

Po vyhodnocení literatury, zkušeností a možností v terénu týkajících se zkoumané problematiky, lze učinit tyto závěry:

- a) Případová studie se jeví jako vhodný nástroj pro poznání a vyhodnocení situace týkající se romského žáka ve škole.
- b) Fakt, že autor práce působil jako pedagog na základní škole, otevírá možnosti empirického výzkumu v terénu.

Hlavním cílem závěrečné práce je tvorba případové studie, na základě které budou určeny závěry týkající se vybraných souvislostí v oblasti vzdělávání romských žáků. Tato studie může sloužit k lepšímu pochopení specifik spojených s danou problematikou. Od jednotlivých respondentů byly pomocí rozhovorů a pozorování získány informace, jež byly následně zpracovány pro účely této práce. Teoretickou základnu tvoří zejména analýza zdrojů a rozhovor, což se jeví jako vhodná kombinace nástrojů pro účel tvorby případové studie.

Dílní cíle, které povedou k dosažení cíle hlavního, jsou:

- a) popis historie Romů v Evropě a ČR,
- b) popis situace Romů v Pardubicích,
- c) popis vzdělávání romských žáků.

3 DEFINICE SPOJENÝCH POJMŮ

Ve spojitosti s Romy bývají často skloňovány některé termíny – rasismus, xenofobie, nacionalismus, integrace, asimilace. V případě našeho tématu je pak zapotřebí vysvětlit, koho považujeme za romského žáka a jak definujeme vzdělávání.

Romský žák

Romové byli v minulosti a také v současnosti jsou diskriminováni a jsou terčem negativních stereotypů. Romské děti jsou těmito jevy ovlivněny v mnoha aspektech jejich života. Tedy i v případě povinné školní docházky.

Vzdělávání

„Vzdělávání se vztahuje k formování především kognitivních stránek osobnosti, k rozvíjení poznávacích schopností jedince, k formování schopnosti a dovednosti jednat na základě znalostí a názorů založených na poznání.“ [7] Jedná se o proces směřující k rozvoji vědomostí, dovedností, návyků a schopností. Výsledkem tohoto procesu je vzdělanost, vzdělání nebo kvalifikace. [17]

Inkluzivní škola

„Inkluzivní škola přijímá všechny děti bez ohledu na jejich sociální situaci, vyznání, rodinnou konstelaci, postižení, rasu, příslušnost k menšině a vzdělává je individuálně podle jejich potřeb. Existence různorodosti je přitom vnímána jako obohacení a přínos.“ [18]

Rasismus

Je typickým pro pravicový extremismus v ČR. Základní myšlenka rasismu vychází z nerovností a rozdílů mezi rasami. Postupem času začaly být vědci zjišťovány anatomické odlišnosti mezi lidmi – různá barva pokožky, vlasů, atd. Mezi základní rasové skupiny lze v současnosti zařadit rasy europoidní, mongoloidní, negroidní. Rasismus by potom mohl být definován jako stereotypní vnímání rasových odlišností, ze kterých pramení nepřátelství vůči odlišné rase.

Xenofobie

Je to jev charakteristický odporem a nedůvěrou ke všemu k cizímu. Jednotlivé projevy mohou mít různé podoby jakými je např. odpor vůči lidem jiné barvy pleti a jiné národnosti, jazyka, nebo náboženství. V ČR jsou nejčastější výpady proti imigrantům, cizincům obecně nebo zahraničním dělníkům.

Nacionalismus

V konceptu nacionalismu je považován národ a národní stát za základní jednotku, často bývají zdůrazňovány a glorifikovány tradiční národní hodnoty a historické události. Obecně pozitivní jevy jakými je národní sebeurčení a vlastenectví je v případě nacionalismu eskalováno do krajních mezí, a proto je nacionalismus velmi problematickým jevem.

Asimilace

Asimilace může znamenat přizpůsobení se menšiny většině a jejím zvykům s tím, že tento proces vede ke ztrátě původní národní či etnické identity. Pojem asimilace je možné chápat v množství konotací. Vzhledem k tomu, že v minulosti docházelo k pokusům Romy asimilovat, a to úspěšným i neúspěšným, je tento pojem pro Romy blízký. Jednostranné a naprosté přizpůsobování lze dnešní optikou vnímat jako jev negativní, nicméně v minulosti hojně užívaný.

Integrace

Integraci je možné vnímat jako dobrovolné začlenění do většinové společnosti, aniž by došlo k zásadním ztrátám v identitě. Jedná se o oboustranný proces a mezi hlavní podmínky patří to, že společnost respektuje odlišnosti těch, kteří se chtějí integrovat a zájemci o integraci respektují a přijímají hodnoty většinové společnosti.

4 POSTAVENÍ ROMŮ V ČESKÉ REPUBLICE

Romové byli na území Evropy vystavováni množstvím represivních a restriktivních aktivit, jejichž cílem měla být adaptace směrem k majoritní společnosti nebo i pouhý trest. I přesto, že současná podoba nástrojů, zejména legislativních, má oproti těm minulým méně radikální charakter, bývá v souvislosti s Romy často skloňováno slovo diskriminace. V minulosti diskriminace vycházela zejména z kulturních a náboženských příčin, v současnosti lze hovořit o kombinaci rasismu, xenofobie a dalších příčinách.

4.1 Romové v Evropě

Hlavní názorový proud uvádí, že původní vlastní Romů je střední Indie, ze které v průběhu času migrovali do celého světa v několika etapách. Ty nejvýznamnější se zřejmě odehrály mezi 3.-5. stoletím a 9.-10. stoletím. Romové se dostali do Evropy ve 12. století. V této souvislosti je třeba zmínit, že společnost se v Indii dělila dle kastovního systému. Jednotlivé kasty potom zajišťovaly svým příslušníkům společenské postavení. Jednou z kast byli Domové, z čehož zřejmě později vzniklo pojmenování Romové. [9] *“Život a kultura dnešních indických domů dosud vykazuje mnoho shodných rysů s kulturou Romů. Příslušníci domských kast se i dnes věnují řemeslům, která jsou spjata s romskou tradicí (kovářství, kotlářství, košíkářství, výroba sít, práce s hlínou včetně výroby cihel, pěvecká, hudební a taneční produkce i jiné formy zábavy – předvádění cvičené zvěře, akrobacie, loutkoherectví, dále obchod s dobytkem a různé služby: rasů, pohřební, uklizečské). Romové se sice nikdy nevěnovali jednomu z typicky domských profesních oborů – rodové genealogii (zabývá se výkladem vývoje rodů), přesto mají s genealogy cosi společného. Indičtí domští genealogové poskytují ostatním (i vyšším) kastám službu uchovávání a prezentace rodové paměti ústní formou; při různých příležitostech jsou zváni, aby ve verších a za hudebního doprovodu zpívali o historii toho kterého rodu.“* [5] Kulturní a sociální zvyklosti Domů jsou v mnoha ohledech podobné s tradičními zvyklostmi Romů. Jsou to například tradiční romská řemesla jako kovářství, kotlářství nebo pouliční muzikantství.

4.2 Romové na území České republiky

Jedna z teorií tvrdí, že záznamy o Romech na našem území lze nalézt již v Dalimilově kronice. O důvěryhodnosti však někteří autoři pochybují. První jasnou zmínku o Romech lze

nalézt ve Starých letopisech českých z roku 1417, kde je uvedeno, že „*Také toho léta vláčili se Cikáni po zemi české a lidi mámili*“. V souvislosti s uvedeným pojmem Cikán by bylo vhodné uvést jeho původ. Slovo Cikán vzniklo z řeckého slova Athinganoi, jímž byli označováni odpadlíci od pravověrného křesťanství. Dalšími jazykovými mutacemi potom vznikly lokální podoby jako například Cikán nebo Zigeuner. [9]

Romové byli pravděpodobně v českých zemích přijímáni nejdříve relativně otevřeně. Příkladem mohou být ochranné glejty vydané Zikmundem Lucemburským okolo roku 1420, které měly kočujícím Romům zajistit ochranu. Kromě provozování výše zmíněných tradičních romských řemesel, se Romové živili hádáním z ruky, léčitelstvím, ale byli také známí jako výborní výrobci zbraní. 16. – 18. století bylo pro Romy ve znamení represe a pronásledování. Hlavní příčinou se stalo obvinění z toho, že jsou turečtí špehové. Spojitost lze hledat v odlišném způsobu života a fyzickou podobou s tureckým etnikem. Další komplikace pro Romy zejména s ohledem k jejich obživě plynula z cechovního systému, který vytvářel bariéry pro provádění řemesel. To vedlo v některých případech nelegálním praktikám obživy. V roce 1538 vydaly moravské zemské sněmy nařízení o „výhostu“ Romů a následně Ferdinand I. nařídil vyhoštění Romů ze země. V roce 1697 vydal Leopold I. Patent, kde bylo uvedeno, že Romy je možné beztrestně zabít, protože tito stojí mimo právní ochranu. Přibližně od poloviny 18. století byli Romové trestáni často nucenými pracemi, byly jim odebírány děti na převýchovu do rodin poddaných. Za vlády Marie Terezie pokračoval trend radikálních represivních opatření namířených proti Romům, např. vyhoštění a zmrskání. Josef II. se pokusil Romy asimilovat tím, že budou pevně usídleni ve vsích jako rolníci. Bylo zakázáno užívat název Cikáni, docházelo k přejmenování, zákazu užívání romštiny a tradičního oděvu a děti být dávány na převýchovu. Je nutno poznamenat, že na území Čech k tomuto nedocházelo. Docházelo také k pokusům usadit se ze strany Romů a to zejména na jihovýchodní Moravě od poloviny 19. století. [9]

Za první republiky byl v souvislosti s Romy schválen zákon č.117/1927 Sb. z 15.7.1927 o potulných cikánech, na jehož základě byla vedena evidenci osob, které byly takto označeny nebo vykazovaly potulný způsob života. Pokud osoba dosáhla 14 let, obdržela Cikánskou legitimaci, na jejímž základě měla zakázán vstup na vybraná území. V roce 1928 evidence obsahovala 36 000 osob s Cikánskou legitimací a to i přesto, že někteří Romové již nežili kočovným způsobem života. [9]

Obr.1. Cikánská legitimace [9]

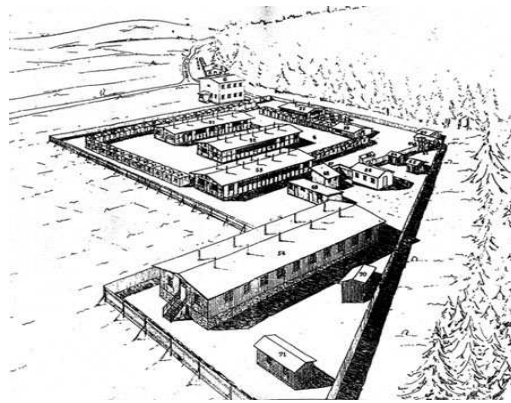
Podle statistik z let 1922 – 24 žilo na území tehdejšího Československa celkem 56 266 Romů a to velké většiny na Slovensku (v Čechách 579, Moravě 2 139). Romové na Moravě žili usazeným způsobem života, často v romských osadách, čeští Romové kočovali. I když obživa byla stále provozována formou tradičních řemesel, stále více Romů začínalo pracovat jako námezdní pracovníci v průmyslu a zemědělství. V některých případech se Romové dopouštěli zejména drobné kriminální činnosti. Vzestup nacistické ideologie v Německu s tím spojená radikální protiromská opatření způsobila migraci německých Romů do Československa. Odtud byli dle výše zmiňovaného zákona č.117/27 Sb. posíláni zpět. Po okupaci pohraničí, na základě říšskoněmeckého výnosu z roku 1938 o potírání cikánského zlořádu, byla provedena další evidence - Cikánů, cikánských míšenců a osob žijících po cikánském způsobu. Vyhláška protektorátního ministerstva vnitra o zákazu kočování z roku 1939 zapříčinila usazení kočujících Romů. [9]

Obr. 2. Romové – kočovníci [14]

V roce 1940 byly otevřeny tři tzv. kárné pracovní tábory. Do táborů byli umisťováni muži bez prokazatelného zdroje obživy, kteří se vyhýbali práci nebo kočovali, což byl další nástroj, jak „řešit“ situaci s Romy. Romové pod označením C tvořili 5-15% z celkového počtu uvězněných. Správa nad tábory byla v rukou četníků v souladu s protektorátními zákony. Nacisté schvalovali veškerá přijatá opatření s tím, že v kárných pracovních táborech viděli možnost internace romských mužů. Po nástupu Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora v roce 1941, došlo ke stupňování represivních opatření a záležitostí spojených s Romy se začala zabývat kriminální policie. Od roku 1942 mohly být Romové, nyní již muži i ženy, uvězněni i případně, že se vzdálili bez povolení z místa pobytu, nepracovali nebo spáchali trestný čin. V transportech bylo v letech 1942 – 1944 odvezeno 2618 osob (123 romských mužů a 121 romských žen). Represivními orgány byly vypracovány dokumenty, na jejichž základě byla přijímána rozhodnutí o tom, zda se jedná o Roma, romského míšence. Například za cikánského míšence byla považována osoba, která, měla mezi svými osmi předky alespoň jednoho Roma. Výsledkem bylo určení 6500 Romů a míšenců, přičemž část z nich byla uvězněna v cikánských táborech. Příkladem cikánského tábora mohou být Lety u Písku, kde bylo umístěno 1308 osob. V roce 1943 byli do koncentračního tábora Auschwitz II.- Birkenau transportováni první Romové z protektorátu,

Obr 3. Lety u Písku [3]

následovaly další transporty a to jak z cikánských táborů, tak mimo ně. Udává se, že přibližně 90% českých a moravských Romů bylo nacisty zavražděno. Po skončení II. světové války, kterou přežilo přibližně 10% původních Romů, se začali do nově vznikajícího Československa stěhovat Romové z romských osad na Slovensku. Kulturu a sociální zvyklosti slovenských Romů bylo možné považovat za naprosto odlišnou a to zejména v případech příchodu z romských osad do českých měst. Tento přechod byl spojen s přetrháním tradičních rodových vazeb uvnitř romské komunity i navenek. V roce 1948 a dále existovaly nepřilíš úspěšné snahy o zrovnoprávnění Romů a majority. Fakt je, že i přes určité pokusy, byli Romové společensky vyloučeni. Opět byly tvořeny soupisy Romů, tentokrát ve snaze je asimilovat. Zákon č.74/1958 o trvalém usídlení kočujících osob umožnil provést soupis, kde část tvořili Romové. Následně na tomto základě bylo možné zakázat vzdalovat se bez povolení z určených míst. Dalším významným aktem bylo usnesení vlády z roku 1965 o rozptýlení Romů. Byla provedena likvidace původních romských příbytků a přesídlení zvoleného počtu Romů ze Slovenska do Čech. Na jedné straně tak docházelo ke zrušení míst se špatnými sociálními a hygienickými podmínkami, zlepšení zdravotní péče a materiálního zajištění, ale také byly narušeny tradiční hodnoty a vazby typické pro romskou komunitu. [9]

4.3 Romové v Pardubicích

Pardubice je statutární město s přibližně 90 000 obyvateli, k romské národnosti se přihlásilo 141 osob, což není vypovídající údaj o skutečném počtu Romů, který činí přibližně 1000 – 1200 osob. Z historického hlediska bylo v případě Pardubic v roce 1946 přesunuto několik stovek Romů z východního a západního Slovenska. Nejdříve byli umístěni do dřevěné zástavby a následně byli stěhováni do městských bytů. V polovině 20. století spolu

s rozvojem průmyslu a novými pracovními příležitostmi se do Pardubic stěhovali Romové zejména z okolí Popradu. V průběhu 90. let minulého století již nedocházelo k významnějšímu stěhování Romů do Pardubic. V současnosti žijí Romové v Pardubicích ve všech částech s tím, že vyšší koncentraci lze nalézt ve čtvrtích Višňovka, Dukla a Polabiny.

V Pardubicích existují místa, kde Romové žijí ve značné koncentraci:

Češkova ulice

V nedávné minulosti zde existovaly neudržované byty bez rekonstrukce, tzv. byty 4. kategorie. V roce 2003 byty prošly rekonstrukcí a vznikla zde ubytovna pro osoby mající potíže s placením poplatků spojených s bydlením. Ubytovna má vnitřní systém typický pro takovýto druh ubytovacích kapacit, 37 bytových jednotek pro přibližně 120 lidí. Sociální zařízení je společné na každém poschodí.

Obr. 4 Ubytovna v Češkově ulici [16]

Husova ulice

Lokalita Husova ulice vznikla postupným stěhováním neplatičů nájemného a Romů. Jsou to čtyři několikapatrové domy, každý s dvaceti bytovými jednotkami a dvorem. V bytech je zavedena elektřina, sociální zařízení a topení.

Kromě soukromých ubytovacích kapacit, zejména ubytoven, jsou v Pardubicích také azylové domy pro muže a ženy, ve kterých nacházejí útočiště také některé romské rodiny či jedinci.

5 VZDĚLÁVÁNÍ ROMŮ

5.1 Legislativa

Významným právním dokumentem je Všeobecná deklarace lidských práv a svobod, která definuje právo na vzdělání. Z legislativního hlediska je nutné zmínit také Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (Školský zákon), které určuje podobu povinné školní docházky na dobu devíti školních let. Zákonný zástupce je povinen zapsat dítě do spádové základní školy ve chvíli, kdy dítě dosáhne šestého roku. V případě, že dítě není připravené nastoupit školní docházku, je možné požádat jednou o odklad. V ČR existuje také systém základních škol se speciálními potřebami. Podle výše zmíněného zákona jsou určeny pro osoby se zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním nebo sociálním znevýhodněním.

5.2 Povinná školní docházka

Povinná školní docházka pro romské děti není z historického hlediska žádnou novinkou, problémem zůstává její úspěšnost. V souvislosti s asimilací Romů po roce 1945 mohlo dojít při neplnění povinné školní docházky k odebrání dětí jejich rodičům a docházelo často k nečitelnému umístění romských žáků do zvláštních škol a dětských domovů. V současné době je vzdělávání Romů diskutovaným a zároveň celospolečenským tématem. Profesorka Nelešovská ve svém článku [10] uvádí tyto úkoly, související s problematikou vzdělávání romských žáků na základních školách:

- vytvářet příznivou atmosféru pro rozvoj romského dítěte a pěstování pocitu lidské důstojnosti
- k překonání jazykových problémů a rozdílů v připravenosti na vzdělání zřizovat od prvního ročníku málopočetné vyrovnávací třídy,
- vypracovat a uplatnit projekt tříd pro romské žáky s rozšířenou hudební a pohybovou výchovou,
- v práci školních družin uplatňovat specifické zájmové činnosti pro romské žáky, zaměřené na rozvoj jejich přirozených schopností a zájmů (hudba, tanec apod.),
- podle možností zařadit do jejich učebního plánu výuku romštiny jako nepovinného předmětu,

- zavést do učebních osnov výchovu pro pochopení ostatních kultur a menšin včetně romské menšiny, jejich historie a kultury - multikulturní výchovu. (Rámcový vzdělávací program pro základní školu má multikulturní výchovu obsaženou v tzv. průřezových tématech).

V témže článku je zmíněna také funkce romského pedagogického asistenta jako zaměstnance školy, který ve spolupráci s učitelem pracuje s romskými žáky. Hlavními úkoly je pomoc při odbourání jazykových bariér, komunikace s rodinou žáka a participace na mimoškolních aktivitách. Aktivity, které by měla škola vzdělávající romské žáky naplňovat, jsou tyto:

- Spolupráce s pedagogicko-psychologickou poradnou – přeřazování romských žáků do zvláštních škol se musí odehrávat na základě důsledného diagnostického vyšetření.
- Spolupráce s odbornou sociální péčí – učitelé jsou informováni o sociálních a ekonomických podmínkách romských dětí, sociální odbor pak o školní docházce a prospěchu žáků.
- Spolupráce s mateřskou školou pro snazší adaptaci romských žáků na školní docházku. Za tímto účelem jsou zřizovány tzv. přípravné ročníky.
- Individuální přístup ke každému žákovi – při větším počtu romských žáků je zřizována na některých školách samostatná třída pro výuku českého jazyka, matematiky, někde i jiných předmětů. V těchto speciálních třídách je přizpůsoben vyučovací proces potřebám romských dětí (obsah výuky, metody, formy, komunikace apod.).
- Zvýšená pozornost výuce českého jazyka s cílem poskytnout romským dětem příležitost k vyrovnání jazykových nedostatků.
- Vhodná motivace k veškerým činnostem, neodrazující klasifikace, nepřetěžování žáků.
- Respektování hodnot romské výchovy – ideální je dohoda s rodiči.
- Široké spektrum zájmových činností – zapojovat romské žáky do kroužků výpočetní techniky, cizího jazyka, hry na zobcovou flétnu, tanečního, dramatického kroužku apod.
- Pořádání škol v přírodě – pro romské děti je to mnohdy jediná možnost pobytu v přírodě, pravidelného a vhodného denního režimu v podnětném prostředí s odrazovým efektem.
- Permanentní vzdělávání učitelů – je vyžadována dostatečná znalost problematiky vzdělávání národnostních menšin, a to i účastí na kurzech a

výzkumných grantech. Záměrem školy a kvalifikovaných učitelů je poskytnutí plnohodnotného základního vzdělání romským dětem.

- Vytvoření příznivého klimatu na škole – odstranění nedůvěry, vhodná komunikace s rodiči romských žáků.
  - Tradiční a netradiční akce – např. zahájení školního roku, netradiční zápis, pasování prvňáčků apod. Cílem je vytvoření komunity dětí, rodičů, učitelů a vedení školy, která naplňuje společné cíle.
  - Vytvoření vhodného prostředí ve třídě – nábytek, pomůcky, výzdoba třídy apod., výrazně ovlivňuje vztah romských dětí ke škole, k učiteli, ale i k výsledkům učení.
- [10]

5.3 Přípravné třídy

Přípravné třídy jsou významným nástrojem pomáhajícím v práci s nejenom romskými žáky. Mohou být zřizovány při základních, mateřských a speciálních školách s počtem 10 – 15 dětí a její absolvování není považováno za povinnou školní docházku – není klasifikace, vysvědčení. Žáci na konci roku získají pouze osvědčení o absolvování. Cílem je příprava dětí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí formou her, rozhovorů, učení, vycházek, pracovní, pohybové, hudební a výtvarné činnosti na jejich povinnou školní docházku. Základem práce je rozumová výchova, a rozvíjení zručnosti a praktických dovedností. [13]

5.4 Asistent pedagoga

Asistent pedagoga by měl pro přímou pedagogickou činnost ve třídě mít střední vzdělání s maturitou a odpovídající pedagogické vzdělání. V případě pomocné výchovné práce ve škole nebo školském zařízení je postačující střední vzdělání s výučním listem nebo vzdělání základní a absolvování kvalifikačního kurzu pro asistenty pedagoga. Kromě tohoto by asistent:

- měl mít kladný vztah k dětem se sociálním znevýhodněním,
- měl mít adekvátní znalosti,
- měl být empatický,

- měl by znalostí prostředí, ze kterého žáci pocházejí,
- měl být schopen pracovat pod vedením učitele,
- měl by být dostatečně trpělivý. [12]

5.5 Vzdělávání romských žáků v Pardubicích

Pardubice je možné považovat za město, ve kterém mezi Romy a majoritou nejsou vážnější konflikty. Jednou z příčin může být i to, že Magistrát města Pardubice užívá dostupné nástroje, které by měly situaci i nadále zlepšovat a zároveň přecházet možným rizikům. Příkladem může být Oddělení sociálních služeb a prevence, kde pracuje Mgr. Štefanča přímo s pardubickou romskou komunitou, terénní sociální pracovníci, nebo klub pro romskou mládež. Na území města je dlouhodobě přibližně 24 základních škol, 2 základní umělecké školy, 2 praktické základní školy a speciální škola Svítání. Vstupem na základní školy fakticky začíná formální vzdělávací proces, a proto ho lze považovat za výjimečně důležitý. V případě romských žáků zde ovšem dochází k množství pochybení ze všech zúčastněných stran. Mezi hlavní aktéry jsou považováni, kromě samotného žáka/žákyně, zejména rodina a škola.

Škola

Vzdělávací systém v rámci základního školství v ČR je postaven na uniformitě, učení se znalostem a nízké toleranci ke specifickým potřebám některých žáků. V případě romského žáka, který naráží často na značné překážky (rodina, společnost), může být základní škola nepřátelským prostředím. Tedy namísto motivace k tomu být úspěšný ve vzdělávání se, je často působení školy opačné. Pokud žák necítí, že škola je pro něj přátelským a bezpečným prostředím, je obtížné ho vzdělávat.

Osobou, která by žákovi měla být nejbližší, je učitel/učitelka. V případě romských žáků nabírá tento fakt na důležitosti. Bohužel množství pedagogů stále odmítá přijmout, že některé romské děti vyžadují poněkud jiný přístup nebo že je občas třeba specifické komunikace s rodinou žáka.

Romský žák

První bariéry ve vzdělávání vznikají pro romské žáky již tím, že romské děti často nechodí do mateřských škol a tím pádem nemají jiné zkušenosti, než ze svého blízkého, často velmi uzavřeného okolí. Romští rodiče nezapisují děti do mateřské školy proto, že je často doma osoba, která se o ně postará, nelze ale opomenout i ekonomické a psychologické příčiny. Někteří romští žáci pocházejí z prostředí s vysokou nezaměstnaností a výraznými existenčními problémy. Pokud je k tomuto přičten negativní cejch, kterým jsou společností označeni často právě již děti v předškolním a školním věku, je velmi obtížné vytvořit a udržet atmosféru pozitivně nakloněnou vzdělávání. Romské děti bývají vychovávány v úzkém kruhu rodiny a komunity, jejíž hodnoty často nejsou v souladu s hodnotami požadovanými vzdělávacím systémem. Významnou roli hraje i materiální zázemí, ne zřídka nedobré. Dle vlastního pozorování a zkušeností je možné konstatovat, že v případě rodin žijících ve „vyloučených“ lokalitách v Pardubicích, jsou materiální podmínky neuspokojivé. Často se žije velké množství lidí v malém prostoru a v úzkých rodinných vazbách. Tento fakt může být příčinou toho, že romské děti bývají nechtěnými aktéry množství situací, které jiné děti vůbec neznají, a které mohou význam vzdělávání degradovat. Rodiče například často před dětmi řeší existenční problémy.

Další významnou bariérou ve vzdělávání může být český jazyk. V současné době v ČR není mnoho Romů, kteří neumí česky. Problémem je kvalita řeči a odlišné chápání některých pojmů a situací v češtině a romštině. Čeština předávaná rodiči a příbuznými bývá také neúmyslně nespisovná, což romským žákům ve škole působí problémy.

I přesto, že existují konkrétní nástroje, jak zlepšit situaci ve vzdělávání romských žáků a touto problematikou se zabývá veřejná správa na celostátní i lokální úrovni, existují zde překážky v obecné i konkrétní rovině. V obecné rovině je možné hovořit o jisté neochotě některých základních škol zlepšovat podmínky pro vzdělávání romských žáků. V rovině konkrétní lze uvést příklad, kdy vedení základní školy nechtělo přijmout asistenta pedagoga pro romské žáky proto, že by se tím zvýšil počet romských žáků a tím klesla prestiž školy. Navržené nástroje tedy narážejí na bariéry, které lze nalézt spíše než v systémové rovině v rovině osobní. Tedy v přístupu konkrétních osob mající možnost tyto nástroje užívat.

6 PŘÍPADOVÁ STUDIE

Výzkum byl prováděn formou případové studie. Tuto metodu lze zařadit mezi kvalitativní výzkumné metody a její podstata spočívá v malém počtu respondentů a detailnějších informacích. „Kvalitativní výzkum vychází z interpretativních paradigmat a jeho základním cílem proto je porozumět sociální situaci, o které pak na základě výsledků provedené studie vytváříme teorii. V centru pozornosti kvalitativního výzkumu je člověk v jeho každodennosti. Na rozdíl od kvantitativního výzkumu zkoumá kvalitativní výzkum problematiku intenzivně do hloubky. Kvalitativní výzkum nám přináší podrobné informace o zkoumaném fenoménu, které však nelze generalizovat na populaci. Kvalitativní výzkum je vhodné použít zejména tehdy, když nemáme dostatečnou znalost o problému, který studujeme a potřebujeme dané situaci porozumět. Představuje ideální nástroj pro vytváření teorie, která není dělána od stolu bez kontaktu s popisovanými fenomény, ale naopak je pevně zakotvena v sebraných datech. Kvantitativní i kvalitativní přístupy jsou navzájem ideálně komplementární.“ [11]

Význam a užitečnost případové studie je v detailním poznání malého množství případů. Respondenti by měli být zvoleni tak, aby odpovídali záměrům a cíli výzkumu. Z hlediska objektivity je třeba zajistit pohled z více zdrojů, uvádí se princip tří zdrojů. V případě této práce je to žák, rodiče a pedagog.

6.1 Výzkumný vzorek

Prováděný výzkum se skládá zejména z rozhovorů. Rozhovory probíhaly v Pardubicích v dubnu 2015 v bytech tázaných a ve školním kabinetu zvolené základní školy. V prvním kroku došlo na základě vlastních zkušeností a po poradě s příslušným pedagogem ke zvolení žáka vhodného pro účely výzkumu. Jednalo se o žáka druhého stupně základní školy žijícího s rodinou v Pardubicích. Protože na začátku výzkumu byla přislíbena anonymita všem zúčastněným, jsou dále užity fiktivní jména a změněny či vynechány některé údaje.

Žák

Petr, 14 let, 2 sourozenci, 8. třída – základní škola

Petr žije s rodinou v bytě, který má dispozici 1+1. V pokoji je se svými sourozenci. Postel standardně pro jednoho sdílí s bratrem, snídaně není, občas dostane drobné a něco si koupí po cestě do školy. Tam většinou nesvačí. Do školy chodí většinou čistě oblečen s tím,

že oblečení je vždy cítit kouřem – rodiče doma kouří. Do školy chodí pěšky, není to daleko, navíc nemá peníze lístek na autobus. Ve škole sedí buď v poslední, nebo přední lavici, nemá tam kamarády a o učitelce si myslí, že ho nemá ráda. Ke spolužákům má nedůvěřivý a negativní vztah. Má občasné výchovné problémy, agresivita není častým jevem. Od první třídy je terčem více či méně závažných narážek. Často absentuje. Po návratu ze školy se dívá na televizi, pak jde ven za kamarády. Do večera chodí po ulicích a řeší svoje problémy. Výjimečně večer po návratu domů napíše domácí úkol. Zbytek rodiny je matka, otec a dva sourozenci.

Rodiče

Roman, 37 let, nedokončené vzdělání základní, příležitostně zaměstnaný

Občas pracuje jako stavební dělník, silně kouří a občas pije. Zřejmě se nechová doma agresivně a to ani opilý, nicméně vzdělání nepovažuje za faktor, který by vedl ke kvalitnějšímu životu. Nabádá syna, aby si co nejdříve našel nějaké „výkopy“, což považuje za způsob, jak vydělat peníze a vést kvalitní život.

V konkrétní rovině byly pozorovány takovéto, často rozporuplné reakce:

„Jak se nebudeš učit, dostaneš.“

„Za mě se tohle neučilo, já neumím tyhle věci.“

„Na co ti to bude, najdi si práci a vydělej si.“

„Říkám mu, ať se učí“

„Učitelky ho nemaj rádi a děti taky ne.“

„Na co ti bude škola.“

Kristýna, 35 let, dokončené vzdělání základní, nezaměstnaná

Nepracuje, dříve uklízečka v soukromých firmách. Kouří, nepije, sleduje televizi a zřejmě má tímto velmi ovlivněné představy o životě.

„K čemu je to?“

„Co mě ta škola dala?“

„Já jsem se všechno naučila doma.“

„Stejně tam nemusí chodit“

„Nechtěj ho tam, není mu tam dobře.“

„Uč se, ať z tebe něco je.“

Pedagog

Jaroslava, 54 let, 25 let zaměstnaná na zvolené základní škole

Pracuje jako pedagog na plný úvazek. Práce je pro ni potěším – prvních několik týdnů po skončení letních prázdnin, následně k zaměstnání projevu spíše neutrální až negativní postoj. Praktikování výuky jinak, než je zvyklá považuje za práci navíc a ztrátu času. K Romům nemám aktivně negativní postoj, pasivní negativitu ale lze pozorovat.

6.2 Otázky kladené v rámci rozhovorů

Tazatelům byly připraveny otázky, které byly kladeny volně v průběhu rozhovorů. Cílem bylo vyzkoumat, jaký vztah mají romské děti a jejich rodiče ke vzdělávání a vzdělávacímu systému. V případě pedagoga bylo cílem zjistit názory a postoje k romským žákům i romské komunitě.

V rámci výzkumu byly stanoveny základní výzkumné otázky:

Existují rozdíly v přístupu romského žáka ke vzdělávání?

Cítí se romský žák ve škole diskriminován?

Existují rozdíly v podpoře romského žáka ve vzdělávání jeho rodinou?

Jaká jsou specifika přístupu učitele k romskému žákovi?

Tazatelské otázky:

Žák

Petr

Jak se cítíš ve školním prostředí?

Jaké máš pocity při hodině? Pokus se je pojmenovat.

Jaké máš pocity o přestávce?

Co děláš o přestávce?

Co se ti ve škole líbí?

Co se ti ve škole nelíbí?

Jaké předměty se ti ve škole líbí? Pokus se vysvětlit proč tyto předměty.

Jaké předměty se ti ve škole nelíbí? Pokus se vysvětlit proč tyto předměty.

Víš, kdo je to Rom, co to znamená? Pokus se vysvětlit.

Co podle tebe znamená kultura?

Co podle tebe znamenají odlišnosti mezi kulturami?

Cítil jsi se někdy v této souvislosti jiný?

Řekl ti někdo, že jsi jiný? Spolužák, učitel?

Používají spolužáci v souvislosti s tebou slovo Rom?

Používají spolužáci v souvislosti s tebou slovo cikán?

Jak se cítíš, když používají spolužáci v souvislosti s tebou slovo Rom?

Používají spolužáci v souvislosti s tebou slovo cikán?

Použil vyučující před tebou slovo cikán?

Jaké výhody ti do života může přinést vzdělání?

Věříš a vážíš si některého učitele?

Rodiče

Otec Roman

Co podle Vás může škola synovi nabídnout?

Máte důvěru k české společnosti?

Máte důvěru ke školnímu systému?

Setkáváte se s rasismem?

Co je to podle Vás rasismus?

Jak reagujete v případech, že jste napaden – třeba ústně?

Jak reagujete v případech, že je napadena Vaše rodina – třeba ústně?

Chodíte na rodičovské schůzky?

Co ovlivnilo Váš vztah ke škole?

Věříte vedení školy?

Jak podporujete syna ve vzdělávání?

Matka Kristýna

Co podle Vás znamená být Rom-muž a Romka-žena?

Jsou hodnoty Romů a Čechů jiné?

V čem?

Řešila jste někdy problémy syna s učitelem?

Řešila jste někdy problémy syna s vedením školy?

Je podle Vás syn ve škole úspěšný nebo není?

Proč?

Je podle Vás syn úspěšný v životě nebo není?

Proč?

Má Váš kamarády mezi spolužáky?

Chodí k Vám domů?

Jezdí Váš syn na školní akce?

Cítíte nepřátelství ze strany vedení školy?

Chodíte na rodičovské schůzky?

Pedagog Jaroslava

Je rozdíl mezi romským a českým žákem?

Jaké rozdíly to jsou?

Proč podle Vás nejsou romští žáci úspěšní stejně jako čeští.

Mají romské a české děti stejné možnosti?

V čem jsou romské děti dobré?

V čem jsou romské děti špatné?

Jaký vliv má podle Vás rodina na fungování romského žáka ve škole?

Jsou romské děti přijímány zbytkem kolektivu?

Komunikují s Vámi rodiče romských žáků?

Co by mohlo zlepšit situaci romských žáků ve školách?

Je podle Vás řešení přesun do praktických škol?

6.3 Provedení případové studie

Provedené rozhovory byly doslovně přepsány. Následně probíhala analýza textu pomocí segmentace na kratší úseky, ve kterých byly hledány odpovědi na výzkumné otázky.

Petr

Petrovi je 14 let a chodí do osmé třídy. Rozhovor proběhl doma, protože to je pro Petra známé prostředí a tím pádem byly očekávány otevřenější odpovědi. Na otázku, zda se cítí v pohodě, odpověděl: *„Bejt doma je dobrý, jsem s rodinou, díváme se na televizi. Mám to tu rád. Někdy chodím ven jen tak s kamarádama, chodíme, jen se tak flákáme. Doma mám ale televizi a internet. To mě baví, díváme se na stejný pořady, hlavně na seriály. Někdy se u počítače učím nebo píšu úkol.“*

Na Petrovi je vidět, že i když je v domácím prostředí, není uvolněný. Snaží se působit slušným dojmem, užívá relativně spisovnou češtinu a ke škole se nestaví negativně. Začíná se první sérií otázek.

Jak se cítíš ve školním prostředí?

Jaké máš pocity při hodině? Pokus se je pojmenovat.

Jaké máš pocity o přestávce?

Co děláš o přestávce?

Co se ti ve škole líbí? Co se ti ve škole nelíbí?

„Ve škole je nuda a nemám tam moc žádný kamarády. Bavěj se se mnou kluci ze třídy, ale ven nechodíme. Když je přestávka, chodím po chodbě nebo se bavím s někým. Při hodině se nudím, když zrovna nepíšeme písenuku.“ Na škole se mi líbí, že tam se můžu bavit s klukama, nelíbí se mi učitelky.“

Škola je Petrem vnímána celkem jasně. Kamarády nemá, ale nestojí úplně mimo kolektiv. Existují spolužáci, kteří s ním komunikují. K učitelům má evidentně negativní vztah. Podle odpovědí ostatních respondentů i vlastních zkušeností je Petrův negativní vztah k učitelům způsoben jednak tím, že on i jeho rodina cítí obecně nedůvěru ke společnosti a jejím institucím. Druhou příčinou může být fakt, že učitelé romské žáky předem na základě „zkušeností“ (spíše ale stereotypů) zařadí mezi „outsidery“ třídy a na základě toho jsou budovány logicky negativní vazby.

Jaké předměty se ti ve škole líbí? Pokus se vysvětlit proč tyto předměty.

Jaké předměty se ti ve škole nelíbí? Pokus se vysvětlit proč tyto předměty.

„Občas mám rád matiku a tělák. Matika mi jde, doma se neučím, ale když chci, skoro všechno spočítám. Když se nudím, nepočítám, jen tak koukám. Záleží na učitelce, teď máme takovou starou, to mě nebaví. Nebaví mě čeština, občanka. Moc tomu nerozumím, furt se píšou diktáty, to mě nebaví. Nejde mi to.“

Z Petrových odpovědí vyplývá, že předměty, které mu nedělají problémy, považuje za oblíbené. To ovšem zřejmě každý žák. Problém zřejmě nastává ve chvíli, kdy by se musel učit a překonat to, že mu věci nejdou lehce. V tuto chvíli by měla přijít na řadu rodina a její působení na Petra směrem k tomu, aby se připravoval i na předměty, kterého nebaví. Vzhledem k tomu, že tento rozměr výchovy Petrovi rodiče nepraktikují, nelze předpokládat, že bude v Petrově případě aplikován. Další otázky začínají být více osobní.

Víš, kdo je to Rom, co to znamená? Pokus se vysvětlit.

Co podle tebe znamená kultura?

Co podle tebe znamenají odlišnosti mezi kulturami?

Cítil jsi se někdy v této souvislosti jiný? Řekl ti někdo, že jsi jiný? Spolužák, učitel?

„Ve škole jsme si říkali, co je to Rom. Říkali jsme si, odkud jsou a tak. A taky, že hodně Romů nemá práci. Já ani nevím, proč se říká Rom nebo cikán. Je mi to asi jedno. Nemám ale rád, když na mě pokřikují cikán. To se mi stává furt.“

„Kultura to je kino, divadlo a tak.“

Tyto otázky byly zařazeny, i když nebyl předpoklad, že odpovědi budou přesné. Záměrem bylo dotknout se tohoto tématu a zjistit, jak na takto obtížné otázky bude Petr schopen reagovat. Petr reaguje celkem přirozeně a na základě vlastních zkušeností.

„To má každý jiný, Češi i my. Ale nevím, co je v tom za rozdíl. Já nevím, jestli se cejtím jinej, asi jo ve škole, když se se mnou nikdo nebaví.“

I přesto, že Petr v této oblasti odpověděl bez velkého váhání, bylo cítit, že kdyby měl ta správná slova, řekl by více. To, že je Petr Rom, hraje podstatnou roli v jeho vzdělávání, proto jsou otázky týkající se této oblasti ještě rozšířeny.

Používají spolužáci v souvislosti s tebou slovo Rom?

Používají spolužáci v souvislosti s tebou slovo cikán?

Jak se cítíš, když používají spolužáci v souvislosti s tebou slovo Rom?

Používají spolužáci v souvislosti s tebou slovo cikán?

Použil vyučující před tebou slovo cikán?

„Slovo cigán jsem slyšel už hodně krát. Moc to nevnímám. Někdy je mi to ale nepříjemný, když na mě třeba pokřikují na chodbě. Ale není to každý den. Když jsme se bavili při hodně s učitelkou, tak říkala Romové. Říkala něco o historii. Mě tohle moc nezajímá, ale mamka mi říká, že když mi nadávaj, nemám si z toho nic dělat.“

Ačkoli v průběhu rozhovoru byly položeny všechny zmíněné otázky, Petr odpovídal velmi krátce, ale bez toho, že by projevil váhání. Přesto se zdá, že se mu o tomto tématu nehovoří lehce. Z jeho projevu bylo poznat, že je to pro něj nepříjemné téma a proto nedošlo k další konverzaci týkající se této oblasti. Petrova matka radí, aby si Petr zvykl přijímat rasistické narážky, což může být řešení založené na jejich zkušenostech.

Jaké výhody ti do života může přinést vzdělání?

Věříš a vážíš si některého učitele?

„Vím, že když chci něco dokázat, tak se musím učit. Táta ale říká, že to máme těžký. Mně se moc nestává, že by na mě někdo křičel nebo byl sprostěj. Jen učitelka mi furt říká, co můžu a co ne. Učitelka není zlá, ale chce, abysme se chovali tak, jak chce ona. To mě někdy nebaví.“

Je zřejmé, že rodina má na Petra podstatný vliv. Problém je v tom, že Petrův otec, na kterého se odvolává, nemá jednoznačný postoj v tom, co od Petra chce. Petr je zřejmě svědkem toho, jak v jeho rodině kolují názory o tom, jak to Romové mají v životě těžké a také je svědkem určité rezignace svých rodičů, což rozhodně není pro dospívajícího žáka motivací se vzdělávat. Když hovoří o učitelce, zřejmě se jedná o učitelku třídní. Z jeho reakce lze chápat naprosté neztotožnění se s tím, jak si učitelka představuje situaci ve třídě.

Petr po celou dobu rozhovoru působil relativně klidným dojmem s tím, že pokud se téma přímo týkalo Romů, znejistěl. Podle mého názoru poněkud účelově zkresloval některé věci, aby rozhovor vypadal více pozitivně. Lze to vysvětlit tak, že Petr má určitý komplex z toho, že je Rom. Petr také zřejmě chápe, že v porovnání s ostatními studenty není úspěšný, zřejmě by to chtěl změnit, ale chybí mu podpora ze strany rodiny, která by primárně měla ukázat Petrovi cestu. Nicméně, jak již bylo zmíněno, úspěšnost je v případě Petrovy rodiny chápána odlišně, než je tomu v majoritní společnosti.

Roman, otec Petra, 37 let, nedokončené vzdělání základní, příležitostně zaměstnaný

Co podle Vás může škola synovi nabídnout? Máte důvěru k české společnosti?

Máte důvěru ke školnímu systému?

„Pořád jim říkám, že škola je důležitá. Když nemáš školu, tak nic nejsi. Já jsem se ale setkával celej život s rasistama. Ve škole mě mlátili, učitelky na mě byly hnusný. Když jdu shánět práci, dívaj se na mě jako na cigána. Petr musí dokončit školu, aby měl lepší život.“

Z Romana je cítit nedůvěra v českou společnost a vzdělávací systém. Chce pro Petra a svoje děti lepší život a to, aby měli vzdělání. Problémem je, že mít vzdělání je v Romanově představě dokončit nějak základní školu. Tento fakt může mít společně s dalšími podstatný vliv na to, jak Petr vnímá možnosti vzdělávání, jak vnímá to, co znamená být v životě úspěšný. Roman tímto v podstatě nastavuje Petrovi jasná kritéria úspěšnosti a Petr je víceméně plní. Lze shrnout, že aspirace rodičů ve vztahu ke vzdělávání syna jsou velmi nízké.

Setkáváte se s rasismem?

Co je to podle Vás rasismus?

„Celej život potkávám rasisty. Kedyž je človek cigán má to těžký. V krámě i na úřadech se na mě koukaj jinak. Ne všichni Češi jsou rasisti, ale většina asi jo.“

Stereotypy a rasismus fenomény, co významným způsobem ovlivňuje všechny aspekty života Romů a tím vytvářejí významnou bariéru ve vzdělávacím procesu. Doplnují a zdůrazňují otázku o rasismu.

„Rasismus je, když bílej nemá rád černý, nebo třeba i Vietnamce.“

Jak reagujete v případech, že jste napaden – třeba ústně?

Jak reagujete v případech, že je napadena Vaše rodina – třeba ústně?

„Jako mladej se se pořád rval. Zezačátku se to snažíš přehlížet, ale potom se něco zlomí a byl jsem zlej, všude jsem vyvolával rvačky. Stačilo, aby se na mě nebo na kamarády třeba na diskotéce někdo špatně podíval a hned byla mela. Dneska se to snažím přehlížet, ale stává se, že kluk přijde domů a říká, že mu nadávali do cigánů, o ženě si v krámě myslej, že krade.“

Roman se na tohle téma rozhovořil celkem otevřeně. Většinou šlo o příklady, kde všude se setkal s rasisty, kde se popral atd. Je zřejmé, že Petr i jeho rodina jsou pravidelně vystaveni negativnímu působení společenských předsudků. Tento fakt musí nutně ovlivnit systém hodno Petra a jeho rodiny. Je značně demotivující vzdělávat se a být úspěšný dle měřítek společnosti, která Petra odmítá přijmout.

Chodíte na rodičovské schůzky?

„Žena chodí, já jsem doma“

Co ovlivnilo Váš vztah ke škole? Věříte vedení školy?

„Škola je pro děcka důležitá, bez ní nic nebudou. Ředitelka je dobrá, myslím, že není rasisitka.“

Roman nechodí na rodičovské schůzky, ale zřejmě se při nějaké příležitosti setkal s ředitelkou školy. Jako kritérium hodnocení bylo nepřekvapivě uvedeno, že ředitelka není rasistka, což jenom potvrzuje již zmíněná tvrzení, že problematika rasismu se dotýká téměř všech oblastí života Romů, vzdělávání nevyjímaje. Dobrý učitel je tedy ten, který není nastaven proti Romům.

Jak podporujete syna ve vzdělávání?

„Říkám mu, ať se učí. Já ale těm věcem sám nerozumím. Někdy se s ním učí žena, já když pracuju, chodím domů pozdě a ani nevím, co probíraj. Matice bych už nerozuměl.“

Zásadní problém spočívá v tom, že Roman by na jednu stranu chtěl, aby Petr měl vzdělání, na stranu druhou mu neumí pomoci. Je to do jisté míry dáno i tím, že Roman má pouze základní vzdělání – nedokončené. Možná proto zdůrazňuje, aby šel syn co nejdříve do praxe, tam se otec pohybuje s větší jistotou než na poli vzdělávacích institucí, kde nemá synovi, co nabídnout.

Kristýna, matka Petra, 35 let, dokončené vzdělání základní, nezaměstnaná

Co podle Vás znamená být Rom-muž a Romka-žena?

Jsou hodnoty Romů a Čechů jiné? V čem?

„Romové jako Romové muži maj vždycky navrch. Někdy to není jednoduchý, když třeba něco chci a manžel řekne ne. Ale my jsme takhle zvyklí. Manžel je na mě hodnej a stará se o děti, ale když řekne je po jeho. My Romové máme hlavní věc a to je rodina. Žijeme spolu a staráme se. Češi, si myslím, to takhle nemaj. Furt někam zpěchaj.“

Kristýna je ze začátku velmi opatrná, co říká. Kouří a v její řeči jsou celkem dlouhé pauzy. Výhradně užívá slovo Rom. V odpovědi je vidět znatelné rozdíly mezi hodnotami Petrovy rodiny a majoritní společnosti

Řešila jste někdy problémy syna s učitelem?

Řešila jste někdy problémy syna s vedením školy?

„Byla jsem na rodičovské schůzce. Učitelky byly hodný, ale Peter chce jít po škole pracovat. Tak jsem to tam říkala. Učitelky říkaly, že by měl jít dál do školy. Ale k čemu mu to bude.“

Z odpovědí Petra i jeho rodičů začíná vyplývat to, že všichni chtějí, aby měl vzdělání. Ale zdá se, že dosáhnout vzdělání pro ně znamená ukončit základní školu. Tento fakt byl potvrzen Petrem i jeho rodiči.

Je podle Váš syn ve škole úspěšný nebo není?

Proč?

Je podle Vás syn úspěšný v životě nebo není? Proč?

„Je to hodnej kluk, postará se o sebe, nefetuje tak co.“

Stručná odpověď, která vypovídá o tom, co je pro Kristýnu jako matku důležité. Zatímco v majoritní společnosti se stává standardem mít vysokoškolské vzdělání, pro Kristýnu je důležité to, že Petr nebere drogy a je soběstačný.

Má Vás kamarády mezi spolužáky? Chodí k Vám domů?

„Něký kamarády má, ale nechoděj k nám. Asi maj z Romů strach nebo si myslej, že tu máme doma špínu“

Myslím, že tato reakce je způsobena komplexem, který má Kristýna. Zřejmě si myslí, že společnost vnímá Romy jako ty, co mají doma nepořádek a špínu, což je samozřejmě typická ukázka stereotypu.

Jezdí Vás syn na školní akce?

„Nemáme peníze na to, aby jel na školu v přírodě“

Cítíte nepřátelství ze strany vedení školy? Chodíte na rodičovské schůzky?

„Na rodičovský schůzce jsem byla a znám se s paní ředitelkou. Je to hodná paní, ale nevím jestli má ráda Romy.“

Kristýna byla při rozhovoru velmi zdrženlivá. Byla z ní cítit nervozita a obavy z toho, aby mluvila správnou češtinou.

Jaroslava, pedagog, 54 let, 25 let zaměstnaná na zvolené základní škole

Je rozdíl mezi romským a českým žákem? Jaké rozdíly to jsou?

„Rozdíl je především v tom, že romské děti nemají výdrž a nejsou schopné dokončit rozdělanou práci. Velmi často se nadchnou pro nějaký úkol, ale nedokončí. Jsou také živější, než české děti. Myslím ale, že problém je i sociálním zázemím a v tom, jak se rodiny romských žáků staví ke vzdělávání, jak své děti podporují a co považují za standard.“

Jaroslava použila silnou generalizaci, což je ovšem reakce, kterou lze přepokládat. Je faktem, že více individuální přístup respektující specifika žáků je v současném vzdělávacím systému obtížný.

Proč podle Vás nejsou romští žáci úspěšní stejně jako čeští?

Mají romské a české děti stejné možnosti?

„Myslím, že mají stejné možnosti. Výuka je pro každého stejná.“

Zde si Jaroslava protiřečí. V předchozí otázce uvedla, že romské a české děti nemají stejné postavení v rodině a zázemí, ale tvrdí, že mají stejné možnosti, jako děti české. Navíc není zřejmé, zda naprosto stejná výuka pro každého je vhodný směr.

V čem jsou romské děti dobré? V čem jsou romské děti špatné?

„Romské děti mají výhodu v tom, že relativně snadno chápou výuku spojenou s matematikou a jsou často velmi pohybově nadaní. Bohužel jim to kazí nedostatečná výdrž a vůle dělat opakovaně jednu věc a tu dotáhnou do konce.“

Jaký vliv má podle Vás rodina na fungování romského žáka ve škole?

„Rodinné zázemí má veliký vliv na každého. Romské děti velmi často přicházejí ze špatného zázemí. Ale to není naše chyba. Představte si třídu, kde je 30 žáků a já bych se měla věnovat dvěma romským studentům, kteří potřebují speciální péči. To by nebylo fér vůči ostatním žákům.“

Myslím, že toto je celkem typická argumentace a zároveň jistá obhajoba toho, že jako pedagog není Jaroslava příliš úspěšná ve vzdělávání a působení na některé romské děti.

Jsou romské děti přijímány zbytkem kolektivu?

„Záleží na tom, jak které. Kluci i holčička, myslím jako Romové, nejsou podle mě nijak vyloučeni.“

Tato odpověď je poněkud v rozporu s tím, jak to cítí Petr i jeho rodiče.

Komunikují s Vámi rodiče romských žáků?

„Rodiče romských žáků chodí na pravidelné setkání pouze ojedinele. Pokud ale dojde k vážnějšímu přestupku, tak chodí do školy a jsou vždy silně a často neobjektivně na straně dítěte. Často dochází v takových případech k ostrým konfliktům.“

V této odpovědi je možné identifikovat to, že učitelé a vedení školy má problém s komunikací s rodiči romských žáků.

Co by mohlo zlepšit situaci romských žáků ve školách?

„Každá rodina by měla začít u sebe. Ne u toho obviňovat školu a učitele z toho, že jsou rasisté.“

Tato odpověď neuvažuje i možné pochybení ze strany školy. Navíc to, že se Romové setkávají pravidelně se stereotypy, vyplývá z výše uvedených odpovědí Petra i jeho rodičů.

Je podle Vás řešení přesun do praktických škol?

„Praktické školy, dříve zvláštní školy jsou pro děti, které nestíhají z různých příčin běžné učivo. Ale není to tak, že mi nutíme žáky, aby tam chodili. Často se stává to, a hlavně u romských dětí, že je to přání rodičů.“

Je pravdou, že rodiče romských žáků v některých případech usilují o to, aby jejich děti chodily do praktické školy. Důvodem je zejména to, že mají pocit, že v praktické škole, kde je větší koncentrace romských žáků, se jejich dítě stane součástí kolektivu a nebude tak odsunuto na okraj a diskriminováno.

6.4 Shrnutí výstupů

Cílem rozhovoru bylo vyzkoumat, jaké postavení má romský žák ve škole a jak je chápáno to z pohledu žáka, jeho rodičů a pedagoga a zároveň upozornit na specifika v oblasti vzdělávání romských dětí. Výzkumné otázky, které byly předem připraveny, dále rozvedeny v tazatelských otázkách a následně užity volně v rozhovorech, byly koncipovány tak, aby bylo možné zjistit, jakým způsobem přistupuje k vzdělávání romský žák, jeho rodiče a pedagog.

Byli zvoleni čtyři respondenti - žák, jeho rodiče a pedagog. Rozhovory, které se odehrály v průběhu dvou dnů, se konaly jednak v bytě žáka a jednak v kabinetě pedagoga. Cílem této

volby byla snaha dosáhnout toho, aby respondenti byli otevření a necítili překážky v rozhovoru.

Jako zásadní problém se na základě odpovědí všech respondentů jeví odlišnost toho, co je to „dosáhnout vzdělání“. Všichni si uvědomují důležitost vzdělání, ale každý si pod tímto pojmem představuje něco jiného. Nelze proto konstatovat, že pro Petra a jeho rodiče není vzdělání prioritou a že romský žák není svými rodiči podporován, problém je v odlišném vnímání a z toho plynoucího přístupu ke vzdělávání. Zatímco pro běžného žáka (myšleno žáka z majority) a zejména pro jeho rodiče je standardem mít střední nebo vysokou školu, pro Romy se toto jeví jako nedosažitelná meta a standardem se pak stává ukončení základní školy. Dobré zaměstnání je pro respondenty důležitou podmínkou kvalitního života, ale opět narážíme na to, co je vnímáno jako kvalitní život – tedy rozpor ve vnímání reality. Dalším významným zjištěním bylo, že romský žák i jeho rodiče se cítí být diskriminováni, což rozhodně působí minimálně jako demotivační prvek ve vzdělávání.

Fakt, který by mohl být vhodným ukončením tohoto výzkumu a který plyne z reakcí v provedených rozhovorech je, že Petr a jeho rodiče vnímají českou společnost (a tedy i školu) jako víceméně rasistickou a nemají k ní důvěru. Jak plyne z odpovědí pedagoga, situace je vnímána naprosto odlišně ze strany školy. Vhodné by bylo otevřít diskusi, která by vedla k bourání bariér a předsudků a uvědomění si toho, že hlavním zájmem by měl být žák i v případě, že má svá specifika.

ZÁVĚR

Kvalitnější vzdělávání romských žáků je otázka, která podle zjištění plynoucích z této studie, nemá jednoznačné řešení. Na obou pomyslných stranách existuje množství problematických oblastí, z nichž vznikají těžko překonatelné bariéry. Může se jednat o systémové, ale i personální nedostatky. V konkrétní rovině se jedná zejména o předsudky a často také jazykovou a kulturní bariéru.

I když Česká republika vynakládá prostředky na integraci Romů a vzdělávání romských žáků či studentů, otázkou zůstává, nakolik existuje ochota tyto výzvy přijímat. Historie Romů ukazuje, že snahy o asimilaci se ukázaly jako nevhodné a v kontextu současné Evropy jsou naprosto nepřijatelné. Mezi významné nástroje současné integrace lze zařadit koncepcie integrace a podpory vzdělávání vypracované zejména centrální státní správou. Nicméně faktem je, že praktická část zůstává na úrovni krajů a zejména obcí. V této rovině je možné hovořit například o přípravných třídách či asistentech pedagoga, kteří pomáhají při práci a přípravě romských žáků.

V Pardubicích neexistují v současné době významné problémy v soužití Romů a většinové společnosti, což by měl být významný impulz podpořit tento víceméně pozitivní trend zlepšením situace ve vzdělávání. I přesto, že existuje pro základní školy možnost zřídit funkci asistenta pedagoga, není v široké míře uplatňována. Příčiny jsou závislé na orientaci každé základní školy v oblasti vzdělávání romských žáků. "

Cílem práce bylo určit specifika vzdělávání romských žáků. Do výzkumu, který měl formu případové studie, bylo zahrnuto romské dítě a jeho rodiče. Škola byla zastoupena pedagožkou, která má letité zkušenosti s prací na úrovni základního školství. Vzhledem k tomu, že jsem několik let působil jako pedagog na základní škole, nebyl pro mě významný problém překonat prvotní překážky spojené s takovýmto druhem výzkumu. Podmínkou zůstala anonymita všech zúčastněných stran, a tak i přesto, že komunikace s Romy v rámci výzkumu, který spočívala v kladení více či méně osobních dotazů, může být v některých případech komplikovaná záležitost, mohu konstatovat, že rozhovory probíhaly v pozitivní atmosféře. Úmyslně byly zvoleny prostory, ve kterých se, dle mého předpokladu, respondenti cítili uvolněně. V případě žáka a jeho rodičů se jednalo o jejich byt a v případě pedagožky její kabinet.

Lze konstatovat, že cíl práce byl splněn. Závěry, které plynou z případové studie, ukazují, že na problematiku vzdělávání romských žáků se není možné dívat pouze z perspektivy státních institucí, ale že je nutné chápat celou věc také optikou Romů, kteří velmi často, již od dětského věku, narážejí na překážky plynoucí ze zažitých stereotypů české společnosti.

Faktem ale také je, že množství romských rodin si dostatečně neuvědomuje důležitost vzdělání jako významného faktoru úspěšnosti jejich potomků, což společně s dalšími specifiky tento proces významně komplikuje. Oblast vzdělávání, která úzce souvisí s problematikou vzájemného soužití, kulturních odlišností a postavení ve společnosti, tak nemá jednoznačné a krátkodobé řešení. Výzvou je hledání cest, jak situaci vzdělávání romských žáků zlepšit, protože je nutné si uvědomit, že se jedná o oboustranně výhodný proces.

POUŽITÉ ZDROJE

1. Balvín, J. *Romové a alternativní pedagogika*. 2000. Design Radix. 200 s. ISBN 80-902461-7-6
2. Balvín, J. *Romové a zvláštní školy*. 1997. Ústí nad Labem. Hnutí R. 189 s. ISBN 80-902149-6-7
3. Cikánský tábor v Letech u Písku. [online].
Cit. [28-05-2015]
Dostupné na:
<<http://www2.holocaust.cz/cz2/history/camps/lety>>
4. Holocaust Romů. [online].
Cit. [28-05-2015]
Dostupné na:
<<http://www2.holocaust.cz/cz/education/units>>
5. Horváthová, J. *Kapitoly z dějin Romů*. 2002. NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 1. vyd. 84 s. ISBN 80-7106-615-X
6. Kolář, Z., Šikulová, R. *Kapitoly z obecné pedagogiky*. [online].
Cit. [22-05-2015]
Dostupné na:
<http://www.pf.ujep.cz/files/KPR_sikulova_obecdidaktikascripta.pdf>
7. Lánský, M. *Metody vědecké práce – teze přednášky*. 3. vydání. Pardubice 2007.
8. Molnár, Z., Mildeová, S., Řezanková, H., Brixí, R., Kalina, J. *Pokročilé metody vědecké práce*. 2012. Profess Consulting. 170 s. ISBN 978-80-7259-064-3
9. Muzeum romské kultury. *Původ Romů a jejich příchod do Evropy*. [online].
Cit. [20-05-2015]
Dostupné na:
<<http://www.rommuz.cz/dejiny/>>

10. Nelešovská, A. *Přístupy primární školy ke vzdělávání romských žáků*. [online].
Cit. [15-05-2015]
Dostupné na:
<http://www.pf.ujep.cz/files/data/KPR_konferenceprispevek12.pdf>
11. Olecká, I., Ivanová, K. *Případová studie jako výzkumná metoda ve vědách o člověku*. [online].
Cit. [06-05-2015]
Dostupné na:
<<http://emi.mvso.cz/EMI/2010-02/10%20Olecka/Olecka.pdf>>
12. Předpoklady – asistent pedagoga. [online].
Cit. [15-06-2015]
Dostupné na:
<<http://www.asistentpedagoga.cz/kvalifikacni-predpoklady>>
13. Přípravná třída. [online].
Cit. [15-06-2015]
Dostupné na:
<www.nuv.cz/file/198_1_1/>
14. Romové – kočovníci. [online].
Cit. [28-05-2015]
Dostupné na:
<<http://p.decarnin.free.fr/essai/index1210.html>>
15. Švaříček, R., Šedřová, K., a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Portál.2007. 384 s. ISBN – 978-80-7367-313-0

16. Ubytovna v Češkově ulici. [online].

Cit. [02-06-2015]

Dostupné na:

<<http://pardubicky.denik.cz/galerie/foto.html?mm=ubytovna-ceskova-ulice-dum-hruzy-2014-pce>>

17. Vlčková, K. *Základní pedagogické kategorie a pojmy*. [online].

Cit. [2015-06-16].

Dostupné na:

<http://is.muni.cz/elportal/estud/lf/ps05/mpmp071/ped_kategorie.pdf>

18. *Vzdělávání.cz. Co je inkluzivní vzdělávání*. [online].

[cit. 2015-06-16].

Dostupné na:

< <http://www.inkluze.cz/inkluzivni-vzdelavani/inkluzivni-vzdelavani>>

Zákony:

Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů

